

PEDRALBES

REVISTA D'HISTÒRIA MODERNA

38
2018

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història i Arqueologia

Índex

<i>In memoriam:</i> Joan Bada i Elias	7
<i>In memoriam:</i> Eva Serra i Puig.	11

DOSSIER

El món marítim mediterrani a l'època moderna, segles XVI-XVIII

Presentació	17
Ana CRESPO SOLANA	
Cooperación y competencia político-económica en la larga duración: Holanda en la ruta del Mediterráneo (1621-1702)	19
A. Jorge AGUILERA LÓPEZ	
La maestranza de las Atarazanas Reales de Barcelona durante el siglo XVI	51
Alfredo CHAMORRO ESTEBAN	
Las atarazanas de Barcelona: fábrica de galeras de la Monarquía (1599-1748)	87
Enric GARCIA DOMINGO i Inma GONZÁLEZ SÁNCHEZ	
Les Drassanes Reials de Barcelona, un edifici medieval i modern. Desenvolupament i resultats d'un projecte de recerca arqueològic i històric	115

MISCEL·LÀNIA

Carmen XAM-MAR ALONSO

- Bruixeria i veïnat. Dos processos judicials de Bescaran,
Alt Urgell, 1551-1553 141

Daniele PALERMO

- Per la città e per il regno: dialettica politica e resistenza
nelle rivolte palermitane del 1647..... 169

Miguel CONDE PAZOS

- La misión diplomática de don Pedro Ronquillo en Varsovia
con motivo de la elección de Juan Sobieski como rey
de Polonia en 1674..... 187

Noelia LÓPEZ SOUTO

- Carta inédita de José Nicolás de Azara a Giambattista
Bodoni en 1797: formas de amistad neoclásica
en la despedida de un mecenas ilustrado 229

In memoriam
Joan Bada i Elias

Joan Bada i Elias, professor titular d'Història Moderna jubilat, va traspasar el dia 20 de desembre de 2017. Nascut a Barcelona el 1937, va estudiar al Seminari de Barcelona fins a la seva ordenació sacerdotal el 1959. Prosseguí els seus estudis primer a la Universitat de Barcelona, on llegí la tesi de llicenciatura el 1964, i després a la Pontifícia Universitat Gregoriana de Roma, on va doctorar-se en Història de l'Església el 1968. El 1984 va doctorar-se en Geografia i Història a la Universitat de Barcelona. L'any 1970 va incorporar-se com a professor a la Universitat de Barcelona dins la secció que el 1975 va esdevenir el Departament d'Història Moderna, on es va fer càrrec, entre d'altres, de l'assignatura Història de les Esglésies Cristianes, que impartí fins a la seva jubilació civil. Va impulsar, amb els seus companys de departament, el Congrés d'Història Moderna de Catalunya des de la seva primera edició, el 1984. Anys més tard va ser un dels impulsors i organitzadors del Congrés d'Història de l'Església de Catalunya, que se celebrà a Solsona el 1993. Com a especialista en història eclesiàstica també va desenvolupar la seva tasca docent i acadèmica a la Facultat de Teologia de Catalunya, on va ser professor d'Història de l'Església Moderna i Contemporània, a més de degà i vicedegà.

Joan Bada va dedicar la seva recerca, principalment, a la història de l'Església catalana en el període modern. De les seves tesis doctorals, la

primera, a Roma, dirigida per Miquel Batllori i la segona, a Barcelona, per José Manuel Cuenca Toribio, va publicar dos estudis: *Situació religiosa de Barcelona en el segle XVI* (Balmes, 1970) i *L'Església de Barcelona en la crisi de l'Antic Règim, 1808-1833* (Herder, 1986). L'historiador havia començat la seva trajectòria investigadora estudiant l'impacte del Concili de Trento a la diòcesi barcelonina durant l'episcopat de Guillem Caçador (1561-1570) i, anys més tard, havia dirigit la seva línia de treball cap a la situació eclesial catalana en temps de la Il·lustració i en el període de transició cap a l'estat liberal. En aquest àmbit va mostrar un gran interès per les biografies de figures de l'episcopat català a les acaballes de l'època moderna i, en aquest sentit, destaca la seva participació en l'obra col·lectiva *Bisbes, Il·lustració i jansenisme a la Catalunya del segle XVIII* (Eumo, 2000), a més, és clar, del seu treball dedicat a Pau Sitjar, el bisbe de Barcelona (1808-1831) estudiat en la seva tesi doctoral del 1984.

Va dedicar també una atenció especial a oferir síntesis acurades per al gran públic, com el volum *Història del cristianisme a Catalunya* (Eumo i Pagès, 2005). Recerca i alta divulgació van ser una constant en la seva trajectòria, a més dels seus treballs sobre historiografia eclesiàstica catalana (com el capítol «Batllori i la història de l'Església del Concili de Trento al segle XIX», dins l'obra col·lectiva *Miquel Batllori, historiador humanista*, Fundació Caixa de Sabadell i Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1998, dedicat a Miquel Batllori, a qui considerava un dels seus mestres). Entre les seves síntesis convé també destacar *La Inquisició a Catalunya: segles XIII-XIX* (Barcanova, 1992), *Bartolomé de las Casas: context religiós i social* (Institut Superior de Ciències Religioses de Vic, 2000) i *Clericalismo y anticlericalismo* (Biblioteca de Autores Cristianos, 2002). Va formar part del consell de redacció de *Pedralbes. Revista d'Història Moderna*, de la qual en va ser secretari, i d'altres publicacions com ara *Afers* o *Analecta Sacra Tarraconensia*, de la qual va ser cap de redacció. També va ser membre del consell assessor de la col·lecció Clàssics del Cristianisme, de l'editorial Proa, i autor, dins la mateixa col·lecció, dels estudis introductoris de les obres de John Wycliffe, Huldrych Zwingli, Girolamo Savonarola, Thomas More i Jacques Bossuet. El professor Bada, com a historiador i home d'Església, també va dirigir la seva mirada analítica cap als temps contemporanis: va publicar

monografies sobre la situació eclesial catalana al segle xx (*Societat i Església a Catalunya: cent anys entre constitucions i dictadures*, Facultat de Teologia de Catalunya, 2011), va participar en obres col·lectives com *Reflexions entorn del fet religiós* (L'Àlber, 2007) i va oferir conferències, més endavant publicades, sobre les seves inquietuds («El paper de l'Església a l'actual Amèrica Llatina», *Dovella*, núm. 34, 1990, o *Reptes de la teologia en el tombant del mil·lenni*, Institut Superior de Ciències Religioses de Vic, 1999).

Joan Bada, com a prevere compromès amb l'Església i amb Catalunya, va concebre la història com a part de la seva vocació i servei a la societat.

In memoriam Eva Serra i Puig

Eva Serra i Puig, professora titular d'Història Moderna jubilada, va traspasar el dia 3 de juliol de 2018. Nascuda a Barcelona el 1942, va iniciar la seva vida acadèmica com a professora a la Universitat Autònoma de Barcelona, on exercí del 1970 al 1975. Aquest darrer any s'incorporà a la Universitat de Barcelona, on restà fins a la jubilació amb l'excepció del període 1991-1997, en què va exercir a la Universitat Pompeu Fabra. Durant anys estigué vinculada també a la Universitat Catalana d'Estiu. D'altra banda, el 2002 s'incorporà a la Secció Historicoarqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Eva Serra va obrir algunes importants línies de recerca en la història moderna de Catalunya, que han donat lloc a obres de referència tant pel que fa al relat i la interpretació històriques com pel que fa a l'edició de textos i documents.

Filla de l'arqueòleg Josep de Calassanç Serra i Ràfols, una figura clau de l'escola d'arqueologia de Barcelona organitzada al voltant de Pere Bosch i Gimpera i que va patir depuració i represàlies amb la desfeta del 1939, Eva Serra es llicencià el 1967. El 1978 va llegir la seva tesi doctoral, dirigida per Emili Giralt. El treball va ser publicat deu anys després per l'editorial Crítica amb el títol *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat, 1590-1729*. La tesi posà les bases

dels estudis d'història agrària dels segles moderns. Mitjançant l'ús d'una gran quantitat d'informació estadística, un acurat estudi del sistema legal vigent i una aproximació a la realitat quotidiana del camp català en l'època moderna, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII* va aportar dades valuoses sobre la producció, la productivitat i els preus agraris i va assenyalar l'evolució de l'estructura de classes, fonamentada en l'erosió de la renda feudal i la diferenciació social al si de la pagesia. Els primers capítols de la tesi van donar lloc a l'article «El règim feudal català abans i després de la sentència arbitral de Guadalupe» (*Recerques*, 10, 1980), en què destacava el caràcter d'eina de recomposició del sistema feudal de la sentència; l'article, que ha estat objecte de diverses reedicions, suscità un ampli debat historiogràfic.

La direcció de l'obra col·lectiva *La Revolució catalana de 1640* (Crítica, 1991) inicià un important gir en la seva recerca, que l'acostà a la història política i institucional. Enfront d'altres interpretacions, Eva Serra definí aquell episodi com una revolució, dins la qual destacà el paper de la Junta General de Braços, que assolí una notable força unificadora revolucionària i una sòlida dimensió social i nacional. En aquesta línia, Eva Serra, juntament amb Xavier Torres, va publicar alguns dels textos justificatius de l'alçament a *Escrits polítics del segle XVII* (IUJ-VV-UPF / Eumo, 1995).

La historiadora també va reflexionar en els anys següents sobre el contingut i els protagonistes de la ruptura del 1705-1713 (en què observà nombrosos paral·l·lismes amb la del 1640). Fruit d'aquesta reflexió és «La potencialitat democràtica de la Catalunya històrica», conferència llegida al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona en ocasió de la Diada Nacional de Catalunya el 2015 (publicada a *L'Avenç*, 418, desembre 2015, i altra vegada al número 441, desembre 2017). L'estudi de la Diputació del General i de la Cort General ha donat lloc a nombroses i sòlides publicacions seves que s'inicien amb «Diputats locals i participació social en les bolles de la Diputació del General (1578-1638)», comunicació presentada en el III Congrés d'Història Moderna de Catalunya (*Pedralbes*, 13(1), 1993). Semblantment, ha col·laborat en els volums coordinats per Jaume Dantí sobre xarxes urbanes i articulació del territori a la Catalunya moderna (Rafael Dalmau, 2011 i 2015).

Amb un eficaç equip de deixebles, Eva Serra ha liderat també la publicació de les actes de la Cort General de Montsó del 1585, de la Junta General de Braços del 1713 i de la Cort General de Barcelona del 1705-1706, editades a la col·lecció Textos Jurídics Catalans. També, amb Josep Capdeferro, ha estudiat i ha publicat en la mateixa col·lecció la documentació produïda pel Tribunal de Contrafaccions de Catalunya (2015), una institució fins fa poc pràcticament desconeguda però de gran transcendència en l'entramat juridicopolític català. I, encara, ha coordinat l'edició d'*Els llibres de l'ànima* de la Diputació del *General de Catalunya (1493-1714)* (2015), que presenta el retrat d'una classe dirigent durant més de dos segles.

Eva Serra ha establert ponts amb la historiografia catalana moderna anterior al 1939 i ha reflexionat sobre diversos historiadors, entre els quals destaquen Ferran Soldevila, Antoni Rovira i Virgili i Jaume Vicens Vives. També ha participat en obres col·lectives, com ara *Història de Catalunya* de l'editorial Salvat (1978), *Història. Política, societat i cultura dels Països Catalans* (1997), *Història Agrària dels Països Catalans* (1997) o l'edició dels *Dietaris de la Generalitat de Catalunya* (1994).

Però la historiadora no va ser mai una acadèmica tancada en la seva torre d'ivori. Ben al contrari: va expressar un compromís polític permanent amb Catalunya i amb la justícia social. Rigor científic i compromís mai no van ser per a ella dues línies contradictòries, perquè, en la seva reflexió, l'objectivitat i el rigor no es construeixen des d'una aparent neutralitat, sinó des de la consciència del posicionament propi.

DOSSIER

El món marítim mediterrani
a l'època moderna, segles XVI-XVIII

Presentació

En el curs dels darrers anys, els estudis sobre l'edat moderna s'han interessat de manera cada vegada més accentuada pels espais asiàtics i índics, i el dossier publicat per la nostra revista en el seu número anterior, del 2017, sobre estratègies missioneres a la Xina de l'època moderna, n'és una bona mostra. Tot i això, el vell tema del Mediterrani i el món mediterrani segueix estant d'actualitat, contínuament renovat. Aquest dossier, fruit d'una conferència en l'«Aula mediterrània» de l'Institut Europeu del Mediterrani i del seminari «El món marítim mediterrani a l'època moderna (segles XVI-XVII)» en l'Àrea d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona, celebrats els dies 28 i 29 de novembre de 2017, s'ocupa d'aspectes ben conreats, el comerç i la guerra, que són objecte aquí d'una mirada renovadora.

Ana Crespo Solana estudia amb deteniment la presència holandesa al Mediterrani al llarg del segle XVII. Si aquesta qüestió ja era coneguda, l'article cartografia la intensitat i el llarg radi dels intercanvis comercials dins i fora del seu àmbit espacial i, d'aquesta manera, ofereix una panoràmica de major abast i més articulada sobre el grau en què el món mediterrani estava relacionat amb els fluxos mercantils entre punts molt llunyans.

Al costat del comerç, la guerra naval és un altre tema que disposa d'un bon repertori bibliogràfic. Els tres articles restants s'ocupen d'un centre navilier que va tenir un paper de primer ordre, les Drassanes de

Barcelona, que són seu del Museu Marítim de Barcelona. Objecte d'una important campanya arqueològica i d'una renovació museogràfica no menys eloqüent, les Drassanes se'ns presenten ara sota una llum remarcablement canviada. Tot fent un breu repàs de la manera en què les Drassanes han estat enteses fins ara, Enric Garcia Domingo i Inma González Sánchez, facultatius del Museu, exposen les novetats aportades per les excavacions i els conseqüents canvis en la datació de parts importants de l'edifici, un edifici que ara sabem que pertany en bona mesura a l'edat moderna.

Situats en aquest nou marc, Jorge Aguilera López i Alfredo Chamorro Esteban estudien l'estructura administrativa de les Drassanes, amb presència de càrrecs de la Corona, de la Generalitat i de l'Ajuntament, i la seva activitat de construcció naviliera al llarg dels segles xvi i xvii. Aguilera mostra que la política de Carles V i de Felip II envers l'Imperi otomà va donar un fort impuls constructiu a les Drassanes, cosa que, al seu torn, va dinamitzar molts sectors productius de Barcelona i d'altres zones catalanes, notablement els boscos. Per la seva banda, Chamorro estudia les fortunes de la galera, vaixell per antonomàsia en les guerres navals mediterrànies, fins a la seva gradual desaparició d'aquestes aigües a mesura que el segle xvii avançava, per raons tècniques però també per causa dels canvis en les grans línies de la política internacional.

En conjunt, els treballs aplegats en aquest dossier, rics en noves dades i anàlisis, mostren que el Mediterrani, sempre un espai d'intenses relacions humanes, va ser escenari de dinàmiques capitals en aquell món de l'alta edat moderna que es veia creixentment interrelacionat a escala global.

Cooperación y competencia político-económica en la larga duración: Holanda en la ruta del Mediterráneo (1621-1702)

ANA CRESPO SOLANA*

Instituto de Historia
Consejo Superior de Investigaciones Científicas

Resumen

Desde la década de 1610, la evolución económica y política mediterránea dependió de la intervención de los transportistas del norte de Europa, que rivalizaban en un espacio marcado por la competencia y el intercambio desigual entre pueblos autóctonos de diversas características socio-religiosas. Ese espacio se vio perturbado en muchas ocasiones por la guerra, las epidemias y el corso, lo que provocó que fuera percibido por parte de la Historiografía como una época de decadencia y crisis continua. Los eventos políticos que marcaron las relaciones de la Monarquía Hispánica y la nueva República de las Provincias Unidas influyeron, sin embargo, en el devenir de una relación marítima y comercial que vinculaba importantes áreas de mercado y espacios económicos. Este artículo es un esbozo general sobre la participación holandesa en este espacio a través de la denominada *Straatvaart*, o ruta de navegación del estrecho de Gibraltar. Me centraré en las características de este fenómeno de larga duración y me detendré en los eventos político-militares que

* Este artículo es una ampliación de mi ponencia en el Cicle de Conferències Aula Mediterrània, Programa Interuniversitari de l'IEMed (28 de noviembre de 2017). Agradezco a los profesores Jaume Dantí, María Ángeles Pérez Samper y Xavier Gil todos los valiosos comentarios que me regalaron. La investigación fue financiada con los proyectos: GlobalNET (HAHR2011-27694); DynCoopNet (EUROCORES, TECT de la European Science Foundation y el MICINN); y ForSEAdiscovery (Programa PEOPLE, Marie Curie ITN de la Unión Europea: PITN-2013-GA607545).

marcaron su destino y la relación de la República de las Provincias Unidas con la Monarquía Hispánica.

Palabras clave: Provincias Unidas, Monarquía Hispánica, *Straatvaart*, Mediterráneo, época moderna.

*Cooperació i competència politicoeconòmica en la llarga durada:
Holanda en la ruta de la Mediterrània (1621-1702)*

Resum

Des de la dècada del 1610, l'evolució econòmica i política mediterrània va dependre de la intervenció dels transportistes del nord d'Europa, que rivalitzaven en un espai marcat per la competència i l'intercanvi desigual entre pobles autòctons amb diverses característiques socioreligioses. Aquell espai es va veure pertorbat en moltes ocasions per les guerres, les epidèmies i el cors, fets que donaren com a resultat una percepció de decadència i crisi contínua per part de la historiografia. Els esdeveniments polítics que van marcar les relacions de la Monarquia Hispànica i la nova República de les Províncies Unides van influir, no obstant això, en el desenvolupament d'una relació marítima i comercial que vinculava importants àrees de mercat i espais econòmics. Aquest article és un esbós general sobre la participació holandesa en aquest espai a través del que ells van denominar la ruta del «*Straatvaart*» (navegació de l'Estret de Gibraltar). Em centraré en les característiques d'aquest fenomen de llarga durada i m'aturaré en els esdeveniments politicomilitars que van marcar el seu destí i la relació de la república de les Províncies Unides amb la Monarquia Hispànica.

Paraules clau: Províncies Unides, Monarquia Hispànica, *Straatvaart*, Mediterrani, època moderna.

*Long-term political-economic competition and cooperation:
the Dutch on the Mediterranean route (1621-1702)*

Abstract

From the 1610s onwards the economic and political evolution of the Mediterranean strongly depended on the activity of transporters from northern Europe, who vied with others in a space characterized by competition and une-

qual exchange between native towns of diverse socio-religious characteristics. That space was disturbed on many occasions by war, epidemics and privateering, resulting in a historiographical perception of decadence and continuous crisis. The political events that marked the relations of the Hispanic Monarchy and the new Republic of the United Provinces influenced, however, the development of a maritime and commercial relationship that linked important market areas and economic spaces. This article presents a general outline of Dutch participation in this space through what they called the *Straatvaart* route (navigation of the Strait of Gibraltar). I will focus on the characteristics of this long-lasting phenomenon, dwelling on the political-military events that marked its destiny and the relationship of the Republic of the United Provinces with the Hispanic Monarchy.

Keywords: Dutch Republic, Hispanic Monarchy, *Straatvaart*, Mediterranean sea, early modern period.

I. *Introducción y conceptos*

El Mediterráneo no fue una periferia marginalizada, sino un espacio conectado y participante de la dinámica global. Ya desde el siglo XVI su evolución comercial dependió de la intervención de los transportistas del norte de Europa, que rivalizaban en un espacio marcado por la competencia y el intercambio desigual entre pueblos autóctonos de diversas características socio-religiosas. Ese espacio se vio perturbado en muchas ocasiones por la guerra, las epidemias y el corso. Como resultado de estas amenazas, el área mediterránea experimentó repetidas fases de crisis durante los siglos XVI, XVII y XVIII, proceso que fue denominado por Braudel como la «invasión de los nórdicos» y que en fechas recientes es objeto de una revisión historiográfica.¹ El comercio

1. Colin HEYWOOD, «The English in the Mediterranean, 1600-1630: A post-Braudelian perspective in the “Northern invasion”», en M. Fusaro, C. Heywood y M. S. Omri, eds., *Trade and Cultural Exchange in Early Modern Mediterranean: Braudel's Maritime Legacy*, I. B. Tauris, Londres / Nueva York, 2010, pp. 23-40.